

Hromniční betlém se stavěl na Hromnice



Nestává se často, abychom na vlastní oči spatřili hromniční betlém. Na výstavě s názvem Slunovrat, Vánoce, Hromnice ve Východočeském muzeu v Pardubicích se taková příležitost naskytá.

„Východočeské muzeum zde vystavuje betlém Jiřího Knapovského z Ústí nad Orlicí, přímého pokračovatele tradice proslulých ústeckoorlických malovaných betlémů. Jedná se o dílo o rozměrech 124 x 60 x 25 centimetrů, jehož prvky malované na papírovém kartonu jsou sestaveny v prosklené skříni. Autor jej vytvořil v roce 1996 podle vzorů, které sám od dětství vidával v rodném městě,“ vysvětluje kurátorka výstavy Hana Vincenciová. Co to ale hromniční betlém vlast-

ně je? Vždyť betlémy jsme dnes zvyklí spojovat s Vánocemi, s příběhem o narození Ježíška, ovšem svátek Hromnic v kalendáři připadá až na 2. února, na den, kdy se betlémy postavené o Vánocích tradičně uklízely. Místy ale zůstalo zvykem obměňovat prostorové scenerie událostí ze života Ježíše Krista tak, aby zobrazovaly celý cyklus. Motiv narození v Betlémě byl nejoblíbenější. Zobecnělý výraz „betlém“ se proto vžil i pro ztvárnění ostatních událostí Ježíšova života, ačkoliv se v biblickém Betlémě již neodehrávaly. V kostelech i v domácnostech se betlémy zpravidla vystavovaly od začátku adventu až do Velikonoc, pouze výjevy a kuli-

sy se tematicky obměňovaly od Zvěstování Panně Marii až po Kristovo Vzkříšení. K Hromnicím patřil výjev související s církevním svátkem Uvedení Páně do chrámu, dříve nazývaným Očišťování Panny Marie. Připomíná náboženský úkon symbolického očištění rodičky po šestineděli. „Podle židovského obyčeje přinesla Ježíšova matka svého syna čtyřicátý den po narození do jeruzalémského chrámu, aby jej jako prvorozeného zasvětila Bohu a složila za něj oběť, dvě holoubata. V chrámu nastalo setkání se starcem Simeonem a prorokyní Annou, kteří v dítěti poznali očekávaného Spasitele – světlo k osvícení národů,“ upřesňuje Hana Vincenciová

Právě toto setkání hromniční betlém zachycuje. Ústředním motivem scény je chrám, v jehož interiéru jsou účastníci setkání přítomni. Vedle Anny stojí Simeon s Ježíškem v náručí, dále vidíme sv. Josefa s holoubaty a Pannu Marii. Ostatní prostor vyplňuje město s budovami a zahradami, ve kterých spolu rozmlouvají skupinky jeruzalémských obyvatel z různých společenských vrstev. „Církevní liturgie připomíná Simeonovo proroctví o Kristu svcením svíček, kterým pak lidé přikládali magickou moc. Používali je k ochraně před bleskem i před nemocemi a nazývali je hromničkami,“ dodává Hana Vincenciová.

Program Východočeského muzea do konce roku 2016

Výstavy:
Korunovační klenoty na dosah do 5. 2. 2017
Slunovrat, Vánoce, Hromnice do 5. 2. 2017
Doprovodné programy k výstavě: www.vcm.cz/slunovrat-vanoce-hromnice
Starokladrubský kůň do 8. 1. 2017
Magie ženy do 7. 1. 2016

Akce:
Zámek plný knih - 25. 11.
Den pro dětskou knihu - 26. 11.
Sladké Vánoce 2016 - 3. 12.
Štědrovečerní muzejní noc - 24. 12.

Přednášky:
Cyklus archeologických přednášek
16. 11. J. Musil: Výzbroj a výstroj římských legionářů
23. 11. K. Urbanová: Móda barbarů v době římské
30. 11. F. J. Kašpárek: Bydlení a sídlení barbarů v době římské

Cyklus přírodovědných a cestopisných přednášek
17. 11. P. Horálek: Dobyť jižního hvězdnatého ráje
24. 11. L. Kalous: SÝRIE, jak si ji budu pamatovat
1. 12. P. Kotrba: Pět zemí a pěšky do ŘÍMA
8. 12. D. Hainall: MAROKO – přes Vysoký Atlas k písečným dunám
15. 12. Z. Holec: KALIFORNIE

Vydává Východočeské muzeum v Pardubicích, Zámek 2, 530 02 Pardubice.
Autoři textů: Hana Vincenciová, Jan Jílek, Jakub Sochor,
Ludmila Žlábková, Kateřina Procházková Skůpová
Fotografie: Luděk Vojtěchovský
Grafická úprava a sazba: Ivo Křen, Marie Kantová
Tisk: tiskárna Silueta – listopad 2016

Zřizovatelem
Východočeského muzea
je Pardubický kraj

Zámek
Pardubice



prosinec – únor
2016 – 2017

Kaleidoskop

Výstavy na zámku v Pardubicích

Slunovrat, Vánoce, Hromnice

Východočeské muzeum v Pardubicích připravilo na konec roku jedinečnou výstavu. Pod názvem Slunovrat, Vánoce, Hromnice zažijete od 11. listopadu 2016 známé i méně známé tradice spojené s obdobím zimy.

Přečkat zimu s nedostatkem světla, tepla a omezenými zásobami potravin nebývalo pro naše předky snadné. Vznikl proto celý systém praktických i na duchovnu založených pravidel a způsobů chování, které dávaly návod jak obtížné klimatické i jinak náročné podmínky zvládnout a přežít.

Ačkoliv náš výstavní prostor umožňuje připomenout pouze určité situace z téměř bezendné pokladnice tradic vázaných na zimní období, je z nich patrné prolnutí rytmu zemědělských prací s církevním a občanským kalendářem i pokračování řady zvyklostí v současnosti. Na výstavě dostávají svůj konkrétní obsah pojmy slunovrat, advent, Vánoce, koleda, Hromnice, masopust, bál... Dozvíte se, jak je to s vánočním obdarováním a s Ježíškem jako tajemným dár-

cem a proč je nadpřirozených dárců po celém světě více. Připomenete si, co je to vlastně koleda. Uvědomíte si, jak se Vánoce, kdysi především pospolitě, staly svátkem rodinnými a jakým způsobem se na tom podílel vánoční stromeček. Seznámíte se s osobitými zvyky doby masopustní. Opomenuty nejsou ani se zimou spojené tradiční jevy, typické pro současnost.

Samostatnou část výstavy tvoří unikátní soubor historických a autorských betlémů, z nichž řada je pohyblivých. Zapůjčili je Martin a Jakub Sochorovi. Výstavu je možno navštívit v Kaňkově sále Zámku Pardubice do 5. února 2017 denně kromě pondělí od 10 do 18 hodin. Po dobu trvání se konají doprovodné akce, jejichž přehled najdete jako přílohu Kaleidoskopu nebo přímo na výstavě.



Korunovační klenoty na dosah
8. 11. 2016 – 5. 2. 2017



Na Pražský hrad? Ne. Do Pardubic. Repliky klenotů vystavuje Východočeské muzeum

Východočeské muzeum v Pardubicích 7. listopadu otevřelo výstavu věnovanou českému králi a římskému císaři Karlu IV. Představuje mistrovské repliky českých korunovačnických klenotů a další exponáty, vztahující se k životu a vládě Karla IV., panovníka z dynastie Lucemburků.

V unikátních interiérech pardubického zámku mají návštěvníci příležitost si prohlédnout umně vypracované repliky nejvýznamnějších symbolů české státnosti, které vytvořil Jiří Urban, jeden z nejlepších českých i evropských zlatníků současnosti. Ten mimo jiné vyrobil šperky pro britskou královnu Alžbětu II. či pro papeže Jana Pavla II. nebo repliku císařské koruny Svaté říše římské. Pomyslnou hlavní „hvězdou“ výstavy bude replika svatováclavské koruny, kterou nechal Karel IV. zhotovit ještě před svou korunovací českým králem. Originální koruná se třpytí 96 drahokamy a 20 perlami, umístěnými na 21 až 22 karátovém jeden milimetr silném zlatém plechu. Na jejím

vrchu je umístěn křížek, který údajně obsahuje trn z Kristovy koruny. Repliky korunovačnických klenotů doplňují archeologické nálezy z doby vlády dynastie Lucemburků. Mezi vystavenými artefakty jistě zaujmou ukázky zbraní (meče) a zbroje (kroužkové košile). Nechybí ani nálezy z městského prostředí. Zmíníme kolekci keramických nádob z Vysokého Mýta nebo kachle z Hradce Králové. Stranou nezůstaly ani ukázky vzácných zlatých mincí. Jedním z nejzávažnějších předmětů, který bude mimořádně k vidění, je stříbrná nože v podobě sokolníka. Drobný exponát je jedinečnou ukázkou gotického uměleckého řemesla a pravdě-



podobně představuje francouzskou práci. Výstava připomíná i prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, který v Pardubicích zanechal nepominutelnou stopu v podobě kostela Zvěstování Panny Marie. V rám-

ci výstavy si návštěvníci prohlédnou také repliky oděvů a zbraní z lucemburského období. Výstava tak umožní poznat jak dvorské prostředí, tak běžný život ve středověkých městech.

Svatováclavský meč – překvapivý klenot



Detail repliky korunovačnického svatováclavského meče (foto Š. Kováč)

Ví se, jak svatováclavský meč vznikl?

Kolem originálu se vedou vědecké diskuze především o dataci. Předměty s tisíciletou historií mají často svůj osud a skládají se z částí různě starých. Příkladem je svatováclavská přilba i svatováclavský meč. Velká hlavice z křišťálu byla na meč doplněna v době Karla IV., na tom se historikové shodují. Předmětem dohadů je stáří čepele. Podle nejnovějších studií byla čepel ukována ve století desátém. A tedy mohla být skutečně vlastnictvím sv. Václava.

Co se týče repliky, je datace snazší. Čepel uková excelentní mečíř Patrick Bárta z Brna, křišťál vybral a vybrousil Václav Zajíc, ředitel Střední uměleckoprůmyslové školy v Turnově v roce 2015. Čepel je kovaná klasickým středověkým způsobem a meč je dokonale replikou. Patrick Bárta na originále prováděl opakovaně vědecká bádání a mohu prohlásit, že nikdo nezná originál lépe. Křišťál hlavice je vybroušen na desetinny milimetru přesně. Jilec a pochva jsou zdobeny stříbrem. Je to kultovní šperk.

Repliku svatováclavského meče do výstavy České korunovačnické klenoty na dosah zapůjčil znojemský lékař Karel Floryk. V rozhovoru odhaluje, čím je tento meč unikátní.

Jakou roli měl meč při korunovaci?

Karel IV. nechal vyrobit korunovačnické klenoty českých králů a sestavil celý korunovačnický ceremoniál. Meč jako symbol moci panovníka zde samozřejmě důležitou roli hrál. Nový král jím byl během ceremonie opásán, pak byl meč odložen a na konci korunovace jím král pasoval nové rytíře. I tento ceremoniál se vyvíjel a například při korunovaci Marie Terezie figurovaly v ceremoniálu dokonce meče dva. Je magické, že originál skutečně držel v ruce Karel IV. a všichni další čeští králové. Zcela nepochybně. Svatováclavský meč je opředen legendami. Byl to důvod, proč jste si jeho repliku pořídil?

Cesta k svatováclavskému meči byla dlouhá a vědla časem, bezmála čtvrt století. Meč je magický předmět, symbol moci panovníka, obranyschopnosti země, ochrany potřebných, symbol práva a vymahatelnosti práva. Meče měly svou historii, své legendy, svá jména a jsou velmi často součástí korunovač-

ních klenotů. Jsou i symbolem historické etapy a dokladem řemeslné dovednosti řemeslníků, mečířů a v našem případě i brusičů drahokamů. A příležitost pro naše současníky dokázat, že jsou stejně talentovaní, jako naši předkové a umí ukovat stejné čepele mečů a vybrousit drahokamy do stejné krásy. Vystavoval jste již tuto repliku? Meč byl ukován jako pocta k letošnímu výročí narození Karla IV. Byl vystaven pouze v rámci výstavy Karel IV. na jihovýchodní Moravě ve Znojmě. Nezůstal zde bez povšimnutí a bylo mi ctí, zapůjčit jej na přání archeologa Jana Jilka do výstavy ve vašem muzeu.



Svatováclavský meč

Tradice ožívají při masopustních obchůzkách

Na výstavě Slunovrat, Vánoce, Hromnice ve Východočeském muzeu v Pardubicích návštěvníci jistě nepřehlédnou ukázky různých typů tradičních masek. V obyčejové tradici se masky objevovaly po celé zimní období. Výstava tak nabízí několik příkladů z doby adventní, tříkrálovou obchůzku i masky masopustní.

Masopustní obchůzky patří i v současnosti k nejstabilnějším projevům tradiční lidové kultury. Některé typy masek, které se při nich uplatňují, zůstávají po celé generace stabilní a jsou vnímány jako nezbytné. Každá vyjadřuje určitý typ svým chováním i prvotním smyslem.

Laufř, jakožto mluvčí, nebo nevěsta a ženich oslovují při návštěvě domu jeho obyvatele. Postavy zvířat, zejména medvěda nebo koně, respektive kobyly, přenášejí magii nápodoby životní sílu a plodnost daného zvířete do světa lidí. Ke zvířecím maskám mají blízko postavy maskované rostlinným materiálem, který v minulosti ztvárňoval srst nebo peří. Plodnostní význam si proto uchovává i v současnosti maska slamáka. Figury představující nejrůznější řemesla a zaměstnání nabízejí služby



Maškara žida z Pokřikova (foto H. Vincenciová)

i zboží, zároveň ale mají svou archaickou symboliku. Příznačnou maskou v tomto smyslu je žid, vnímaný jako podomní obchodník nebo i lazebník. Jeho tradiční maskování však upomíná na starobylé, hrůzy budící zakuklenec, o nichž se soudí, že ztvárňují dávné předky. Tradiční formou masky je ženská postava, nesoucí na zádech mužskou figurínu. Tento typ je rozšířený pod názvem bába s dědkem v nůši.

Kostýmy masek ženicha a nevěsty, medvědáře, kobyly a báby s dědkem v nůši laskavě zapůjčil k vystavení Národopisný soubor Kohoutek z Chrudimi. Kostýmy laufra, medvěda, slamáka, komínika, rasa a žida zapůjčili členové Sboru dobrovolných hasičů v Pokřikově (okres Chrudim) v podobě, v jaké s ní každoročně pokřikovskou „maškaru“ pořádají.

Jak vznikají betlémy v 21. století

Ve výstavě Slunovrat, Vánoce, Hromnice najdete i betlémy, které vznikají v současnosti. Řezbář a sběratel betlémů Jakub Sochor nám popsal svou osobní cestu, která ho k fascinující práci přivedla.

Betlémy mě provázely od dětství. Ale nikdy mě ani ve snu nenapadlo, že bych já sám měl někdy nějaký betlém vyrobit nebo nějaký další shánět do sbírky. Prostě si mě samy našly. Dědeček Bohuslav Sochor ze Dvora Králové nad Labem na Trutnovsku každoročně stavěl desítky různých jesliček s postavkami, na které se během vánočních svátků chodily dívat desítky lidí z města i okolí. Pamatuji na sundávání krabic z půdy, postupnou instalaci betlémů a hovory o nejlepším rozestavení figur.

Druhý dědeček, Jan Merta z Hradce Králové, začal před zhruba 35 roky vyřezávat figurky z lipového dřeva. Naplno se vyřezávání začal věnovat po odchodu do důchodu. Postupně vyrobil několik betlémů, které rozdal v rodině či blízkým přátelům. Vyřezává stále, a ač si stěžuje na slábnoucí zrak, tak mu figurky stále přibývají.

Já jsem si od dědy Jana půjčil první kousek lipového dřeva a nožik na vyřezávání někdy v roce 2005. Říkal jsem si, že bych mohl zkusit něco sám vy-

řezat a skutečně, po několika měsících už vznikly mé první betlémy. Bez rad a pomoci dědy by mi některé věci trvaly mnohem déle nebo bych na ně vůbec nepřišel, například použití barev či užití některých nástrojů. Kromě vyřezávání betlémů jsem začal s jejich instalací do skříněk a různých krabiček. V dalších le-

tech tak vzniklo několik různých betlémů. Později jsem začal betlémy půjčovat na výstavy, byly k vidění například v Rychnově nad Kněžnou, Hodoníně či Jindřichově Hradci. Současně jsem několik betlémů přikoupil do rodné sbírky.

O několik let později jsem v létě požádal svého tatínka Martina

Sochora, zda by mi nepomohl vyrobit mechanický betlém. A už několik měsíců poté, v roce 2009, vznikl náš první pohyblivý betlém, po němž následoval další pohyblivý na klíčku. Společně jsme naše betlémy představili na dalších akcích, kde jsme předváděli postup při vyřezávání figurek a výrobě mechanismů pro betlémy. Vidět nás mohli návštěvníci například v Chocni, na Šrámkově statku v Hradci Králové či v Trutnově.

Zatímco s tatínkem mluvíme o velkém pohyblivém betlému se stovkami figurek, já mezitím vyřezávám další betlémy. Táta dále vymýšlí a vyrábí mechanismy, ve kterých myslivci střílí jeleň, rybáři chytají ryby a sportovci hrají volejbal. Je to velké štěstí najít v životě podobnou zálibu. Někdo se vzhledně v opravách veteránů a jiný třeba pečuje o skalku. Já při vyřezávání figurek zapomínám na svět kolem a neustále mne zas a znova překvapuje, jak se z kusu lípy dá vyrobit postavička, která potom umístěná v betlému rozdá radost.



Malý mechanický betlém Martina a Jakuba Sochorových (foto J. Sochor)